

كيشمو گرفته كاني نافرته له كوممگه هزكاره كان و چاره سهر كردني له روانگه ي شهريعه تي اسلامي

پ. د. نوزاد صديق سليمان

nawzad.sleman@su.edu.krd

كۆليژی ياسا زانكۆی صلاحدين – ههولير

Women's problem and challenges in society, its cause and solutions in the view of Islamic law

Prof. Dr. Nawzad Sdeeq Suleeman
University of Salahadin- College of Law

الملخص

موضوع المرأة وحقوقها ومشاكلها من اهم المواضيع التي يتناولها الدارسون لأن سوء حالة المرأة لا تضر بها وحدها بل تنعكس على الاسرة والمجتمع ككل في كافة نواحي الحياة. تتناول هذه الدراسة المشاكل التي تواجه المرأة في عصرنا والتي تجعل حياتها قاسية ولا يمكنها القيام بكثير من الاعمال والشاغل خارج اطار منزلها وبالتالي تؤدي الى حرمانها من مجموعة من الحقوق التي منحها الاسلام لها وفي ذلك اجحاف للمرأة باسم الاسلام. واهمية البحث تكمن في لفت انظار الناس الى ان مشاكل المرأة واجحاف حقوقها لا يعود الى الاسلام وانما الى اسباب كثيرة منها بعض العادات السيئة التي تمارس من قبل بعض افراد المجتمع باسم الاسلام وهي اجحاف بحق المرأة وبسبب عدم تطبيق المجتمع تعاليم الشريعة وكذلك بسبب سوء الفهم والتطبيق لبعض نصوص القرآن والاحاديث النبوية وكذلك وجود بعض النصوص القانونية التي وضعت أساسا لحماية المرأة ولكن في تطبيقاتها ادت الى ظهور مشاكل لها وسبب بعض الدعوات المضللة باسم الحرية والمساواة والتي تنادي بها بعض الجهات والمؤسسات والتي تخالف الشريعة ولا تتفق مع الاداب العامة وقيم مجتمعتنا. وفي هذا البحث حاولنا ان نحدد طرق الوقاية والمعالجة لهذه المشاكل في ضوء الشريعة الاسلامية.

الكلمات المفتاحية: مشاكل. معوقات. المرأة. المجتمع. الأسباب. العلاج.

Abstract

"In the name of Allah, Most Gracious, Most Merciful," Peace upon the prophet Mohammad the guidance of humanity that said, "Assuredly, women are the twin halves of men," Sahih reported by Abu-Dawud (RA), which means indeed Women are sisters of men.

Women and women's rights are vital subjects that most scholars are studied because the roles are directly affected individuals and society. If a woman does not play her role effectively, it is not only causing a problem for herself, also affected her family and society, and its sources to lag in the culture and intellectual of the society and affected the value of life.

This study discussed the problem and challenges that face women these days, somehow affected the women live in some places and times. It also makes a big obstacle for women to play their roles in their careers and participating the social, political, cultural, and economic activities.

women continued to be deprived of basic rights that Islamic law gave to them, in many different ways they have been oppressed with different excuses.

The significance of this study: It demonstrates that the violation and inequity that women faced nowadays are not because of Islam, it is because the people do not obligate to all the areas mentioned in the Islamic law or they misunderstand Quran verses and Hadiths regarding women. Moreover, it also because of some statute laws that found to protect women but caused to make challenges sometimes, and because of those people that lead to astray women by calling for freedom or providing equality between men and women or protecting women's right, that overpassed those limit and community values that gave to them by Allah.

In this study, we attempt to providing secure ways to protect women and finding the best solutions for all the problems they may face in the view of Islamic law. However, we try to get an advantage from the Islamic sources, scholar's perspectives, and conferences and workshops that described the women's situation and providing solutions for their challenges.

Keywords: Women, challenges, society, solutions, Islamic.

پوخته

باسی نافرته و مافه‌کائی یه‌کیکه له گرنگرتین نه‌و بابه‌تانه‌ی که زۆر باس و قسه‌ی له سه‌رده‌کریت چونکه خرابی باری نافرته ته‌نها زیان به نافرته نا گه‌پتی به‌لکو به خیزان و گشت کۆمه‌لگا، وه ده‌بیته هوی دوا کهوتی شارشتانی ولات و روشنبیری گشتی و گشت جه‌مه‌سه‌ره‌کائی ژبانی شایسته .
نهم توئزینه‌وه باسی نه‌و کیشو گرفته‌کات که له‌م سه‌رده‌مه‌دا دوو چاری نافرته بوون ، وه تا رادایه‌ک وای لی کردوه کۆسپ و ته‌گه‌ره بخاته به‌شدار کردنی نافرته له کاره‌کائی له ده‌روه‌ی مال و وه به‌شدار کردنیان له جلاکیه‌کائی کومه‌لایه‌تی و رامیاری ورو شنبیری و نابوری و دارایی ... هتد. وه نافرته‌یان بی به‌ش کردوه له چه‌ندین نه‌و مافانه‌ی که شه‌ریعه‌تی پیروزی ئیسه‌لام پی ره‌وا بینوه، وه له زور لایه‌ن سته‌می لی کراوه به‌ پا ساوی جو‌راوجۆر.

گرنگی نهم توئزینه‌وه: بۆ گشت لایه‌ک ناشکرا ده‌کات که هوی خرابی باری نافرته به‌هوی ئابنی نیسه‌لام نیه به‌لکو به‌هوی جی به‌جی نه‌کردنی خه‌لکه له‌رینمایه‌ کائی شه‌ریعه‌ی نیسه‌لام یا به‌هوی تی گه‌یشتی خرابی هه‌ندیک کهسه له ده‌قه‌کائی قورنان و فه‌رموده‌ی پیغه‌مه‌بر یا به‌هوی چه‌ند ده‌قیکی یاسایی که بو پاراستنی مافی نافرته‌یان دانابوو . به‌لام بوته هوی گرتوو کیشو بۆ نافرته له هه‌ندیک کات دا ، یا به‌هوی نهم چه‌واشه کاریانه یه له‌لایه‌ن هه‌ندیک کهس و لایه‌ن که بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌کریت به‌ ناوی داواکردنی نازادی ره‌وا یه‌کسانی نیوان ژن و پیاوو پاراستنی مافی نافرته . که سنوری خواوو ره‌وشته‌کائی کۆمه‌لگایان به‌زانده‌وه . هه‌روه‌ها باس له چه‌ندین هۆکاری تر ده‌کات .
له‌م توئزینه‌وه‌دا هه‌ول ده‌ده‌ین رینگاکائی پاراستن و چاره‌سه‌ری گونجاو له روانگه‌ی شه‌ریعه‌تی نیسه‌لام بۆ گشت نه‌و کیشو گرفته‌کات دیار بکه‌ین.
وو شه‌ی کرانه‌وه: کیشو، نافرته، کۆمه‌لگا، هۆکار، چاره‌سه‌ر، نیسه‌لام.

پیشه‌کی

به‌ناوی خوای گه‌وره و میه‌ره‌بان سه‌لات و سه‌لام له پیشه‌وا‌ی مرۆفایه‌تی محمد (صلی الله علیه وسلم)، نافرته له کۆمه‌لگه‌ی ئیمه زۆر جار مافه‌کائی پیشیل ده‌کریت، وه توشی گرفت و کیشو ده‌کریت، نه‌وش ده‌گه‌رتنه‌وه بۆ نه‌وه‌ی زۆریه‌ی خه‌لک رینمایه‌ کائی ئابنی پیروژ به‌ته‌وا‌ی جی به‌جی ناکه‌ن – وه هه‌روه‌ها لیک دانه‌وه‌ی خرابی هه‌ندی کهسه له ده‌قه‌کائی قورنان و فه‌رموده‌وه.

هۆکاره‌کائی خرابی باری نافرته ئابنی نیسه‌لام نیه، به‌لکو جی به‌جی نه‌کردنی رینمایه‌ کائی ئابنی پیروژه. چونکه پیوسته‌ ده‌ستوری نیسه‌لام که قورنانه جیا بکه‌رتنه‌وه له کرده‌وه‌ی موسلمانان و ره‌فتاریان.

نیسه‌لام ریزی نافرته‌ی کرده‌وه شان به‌شانی پیاو، رینگای داوه به‌ کارکردن و به‌شدار جلاکی له هه‌موو بواره‌کائی ژبان، به‌و مه‌رجه‌ی له‌گه‌ل سه‌روشتی نافرته بگونی. له رینمایه‌ کائی نیسه‌لام لا نه‌دات، نه‌و رینمایه‌نه‌ی که بۆ به‌رژه‌وندی گشت مرۆفاهاتوه.

هوی نو سینی نهم بابه‌ته‌م: بۆ نه‌وه ده‌گه‌رتنه‌وه ئیسه‌لام کیشو نافرته و خیزان و دیارده‌ی گلاق و وازه‌هینان له ژن هینان و شوکردن زۆره. وه نامانجان: له‌م نوسینه‌ دیارکردنی هۆکاره‌کائی دواکه‌وتنی خیزانه له‌گه‌ل چاره‌سه‌رکردنیان له‌روانگه‌ی ئابنی پیروزی نیسه‌لام.

وه گرنگی توئزینه‌وه: له‌وه‌دایه بۆ گشت خه‌لک بسه‌لمین هۆکاره‌کائی دواکه‌وتنی نافرته ئابنی پیروزی نیسه‌لام نیه، به‌لکو جی به‌جی نه‌کردنی رینمایه‌ کائی نیسه‌لامه به‌ته‌وا‌ی له کردار و گرفتاردا له هه‌موو باریکی ژبان وه. هه‌روه‌ها بیسه‌لمین که چاره‌سه‌ری سه‌ره‌کی بۆ گشت کیشو کاتمان وه به‌تایه‌تی کیشو‌ی خیزان، ته‌نها به‌گه‌رانه‌وه‌مانه بۆ جی به‌جی کردنی فه‌رمانه‌ کائی خوای گه‌وره و میه‌ره‌بان.

نهم توئزینه‌وه‌یه پینک هاتوه له سی باس:

باسی یه‌که‌م: پایه‌ی نافرته له پیش نیسه‌لام و دوا‌ی نیسه‌لام و به‌راوردیه‌ک له پایه‌و رۆلی نافرته له کۆمه‌لگه‌ی ئیمه کۆمه‌لگاکائی رۆژئاوا.

باسی دووهم: باسی هۆکاره‌کائی کیشو گرفته‌کائی نافرته ده‌که‌ین.

باسی سه‌یهم: رینگای چاره‌سه‌رکردنی کیشو گرفته‌کائی نافرته له روانگه‌ی شه‌ریعه‌تی نیسه‌لام.

له‌ کۆتایی ده‌رئه‌نجامه‌کان و پیشنباره‌کان.

باسی یه‌که‌م

پایه‌ی نافرته له پیش نیسه‌لام و دوا‌ی نیسه‌لام وه، به‌راوردیه‌ک له‌پایه‌و رۆلی نافرته له‌نیوان کۆمه‌لگای ئیمه رۆژئاوا

ته‌وه‌ری یه‌که‌م

پایه‌ی نافرته له پیش نیسه‌لام

زۆرێک له نووسه‌رو توئزه‌ران باسی پایه‌ی نافرته‌یان کرده‌وه له‌پیش هاتی نیسه‌لام، ده‌توانین له‌م چه‌ند خاله‌ی خواره‌وه کورتی بکه‌ینه‌وه:

۱- هه‌ر خودی نافرته و په‌یدا‌بوونی کچ به‌ گرفت و کیشو دانراوه، زۆر پیاو ناخۆش بو وه به‌شوره‌ی دا‌بان ده‌نا، کاتیک یه‌کیک مۆژده‌ی له‌دا‌یک بوونی کچی پیده‌در، ده‌م و چاوی ره‌ش هه‌ل ده‌گه‌را له خه‌فته‌ و تو‌ه‌ی، له‌به‌ر نه‌وه هه‌ستی به شه‌رمه‌زاری ده‌کرد، یا نه‌وته هه‌ولێ ژیرخاک کردنی ئه‌دا وه

زينده به جالتي ده كرد. ئەمەش قورناتن بۆمان تۆماری کردوو(١) ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢﴾ واتە ئای که چەند خراپە ئەو بپارەى که دەیدەن، وەچەو ئەوێ خۆیان زینده به جال ده کەن.(٣)

٢- بۆ پیاو هەبوو چەندەها ژن بەیئێ ژمارە کەى سنوردار نەبوو، دەى توانی ده ژن یا بیست ژن لەهێک کاتدا لەژێر مارهیی و نکاحی ئەو بیئ، بەم کارەش زۆر سەتەم لە نافرەت دە کرا مافی زۆری نافرەتیان پێشیل دە کرد.(٤)

٣- دەربارەى گلاق دان. پیاو بەئارەزووی خۆی هەركاتێک ژنی گلاق ئەدا، وە دواى گلاق دانیش بە ئارەزووی خۆی ئەگەر ویستبای دەى گەراندەووه بۆ لای خۆی، بەیئ گریبەستى و مارهیی، وەبێ ئەوێ رهچاوی ژماره و جۆری گلاقەکان بکات.(٥)

٤- نافرەت بی بەش دە کرا لە میراتی خزم و هاوسەری لە مردوو - تەنھا بەیئ داب و نەریئ ئەو سەردەمە میرات ئەدرا بەو پیاوانەى توانای شەهەر کردنیان هەبە.(٦)

٥- نافرەت لە دواى مردنی میردە کەى دەبوە بەشێک لە میرات بۆ کورەکانی، پیاو کە ئەگەر ئارەزوویان هەبایە لەخۆیان یان لە یەکیکی تر مارهیان دە کرد بەیئ رەزەمانەندى ئەو وە پێدانی نەخینە. ئەمەش قورناتن نامازەى بی کردوو(٧) وەك خواى گەوره فەرموویەتی ﴿لَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا﴾ (٨) و اتا دروست نیە بۆتان ژنان بەزۆر بکەنە میراتی خۆتان و دەستیان بەسەردا بگرن وەکو کەلو پەلی تری ناوماڵ(٩) هەر وەها دەفەر موویت ﴿وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ (١٠).

٦- نافرەت بەئارەزووی خۆی شوی نەدە کرد. بەلکو بەویستی سەرپەرشتیاری دەبا شو بکات .

٧- چەندەها جۆری ماره برین (نکاح) ی خراپ هەبوون لەو سەردەم وەك (نکاح الاستیضاع) ئەویش ئەو بوو هاوسەری نافرەت بۆ ئەوێ مئالەکانیان دوا رۆژی باشیان هەبیئ وە بەهێزو چالاک و خانەوادە دەریچن هاوسەری خۆیان دەناردە لای یەکیک لە سەرۆک خێل یا ئەوانەى بەهێزو چالاک ناوبانگیان هەبوو تاوەکو چەند شەویک لە گەلێ بختوایە تاوەکو زکی پر دەبوو ئینجا دەگەراییەو بۆلای هاوسەری پێشوی.(١١)

جۆرە ماره برینیکی تر باو بوو لەو سەردەمە (نکاح الشغار) و اتا ماره کردنی بەمەرچی پێدانی ژن بەژنی و بەیئ مارهیی دانان بۆ ژنەکان. و اتا ئەم نافرەتە دەبوو مارهیی و نەخینەى بۆ ژنی باوکی یان ژنی برای وەك گۆرینەووی کەل و پەل بە یەکتۆ.(١٢)

٨- یەکیک لەو دیاردە خراپانەى باو بوو زۆر بەی نافرەتان بایەخیان بە رەوشتە بەرزەکان و خۆ داپۆشینیان نەئەدا وە دیاردەى سفوری نافرەت هەر وەك خواى گەوره دەربارەى سفوری دەفەر مووی ﴿وَلَا تَبْرَحْنَ تَبْرَجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ (١٣) و اتا لاشەو جوانی شاراوویی خۆتان دەرمەخەن وەکو سەردەمی نەفامی و دەمارگیری.(١٤) بەمەش هۆکارێک بوو بۆ لادانی گەنجان و جولاندنی غەریزەى کوران و پیاوان پالنایشیان بەرەو بەتال کردنەووی ئەم غەریزەى لە خراپە.(١٥)

(١) بروانه أحكام المرأة في الفقه الاسلامي د. أحمد الحجى الكوردی لاپەرە ١، نافرەت و خێزان لەسایەى شەریعەتدا علی باپیر لاپەرە ٩٢.

(٢) سورەتی (النحل) نایەتی ٥٩، ٦٠.

(٣) تەفسیری ئاسان، لاپەرە ٢٧٣.

(٤) بروانه احکام المرأة في الفقه الاسلامي، سەرچاوەى پێشوو، لاپەرە ١١.

(٥) بروانه ويسألونك عن المرأة، عبدالحافظ الكبيسي، لاپەرە ٢٧٧.

(٦) فقه الاسرة وقضايا المرأة، د. يوسف القرضاوي، لاپەرە ٢٢٤.

(٧) فقه الاسرة وقضايا المرأة، د. يوسف القرضاوي، لاپەرە ٢٢٤.

(٨) سورەتی (النساء) نایەتی ١٩.

(٩) تەفسیری ریمان لاپەرە ١٤٨.

(١٠) سورەتی (النساء) نایەتی ٢٢. بۆ رافەى نایەتە کە بروانه تەفسیری ئاسان لاپەرە ٨١.

(١١) بروانه ويسألونك عن المرأة لاپەرە ١٣٥ احکام المرأة في الاسلام لاپەرە ١٢.

(١٢) احکام المرأة في الاسلام سەرچاوەى پێشوو، لاپەرە ١٢.

(١٣) سورەتی (الاحزاب) نایەتی ٣٣.

(١٤) بروانه تەفسیری ریمان لاپەرە ٦٨١.

(١٥) بروانه رێبەرى خێزانی موسلمان/ فەرمان عزیز خەرابەیی لاپەرە ٣٤٧.

ته‌وه‌ری دووهم

پله‌و پایه‌و رۆلێ نافرته له نیسلامدا

کاتیک باسی پایه‌و رۆلێ نافرته ده‌کهن له نیسلاام واتای لای خوی گه‌وره‌ی کاربه‌جی و لای پیغه‌مه‌برمان درودو سه‌لامی خوی لێ بیت که هانتی ره‌جه‌ته‌ بوو بۆ گشت جیهان ئیجا نه‌گهر به وردی سه‌رنجی فه‌رموده‌کانی خوا پیغه‌مه‌ به‌کهن بۆمان ده‌ده‌که‌وێت که نافرته له کۆمه‌لگا چ وه‌ک کچ چ وه‌ک هاوسه‌ر و خێزان چ وه‌ک دایک و نه‌نک چ وه‌ک خوشک وه‌ چ وه‌ک نافرته به‌گشتی. له نیسلاام زۆر به‌رێزه وه‌ هه‌موو مافیکی شایسته‌ی نه‌وی یه‌ دراوه وه‌ یه‌کێک له سوهرته‌کانی قورئان به‌ ناوی (النساء) نافرته‌تان ناونه‌وه.

لیره‌دا زۆر به‌کورتی باسی پایه‌و رۆلێ نافرته له نیسلاام له‌جهد خاتیک روون ده‌که‌مه‌وه.^(۱)

۱- پیاو و نافرته نیرۆمی هه‌ردوکیان یه‌کسانن له یه‌ جیهانی درو ست بوون و نه‌و نه‌رکانه‌ی له سه‌ر شانیه‌ به‌رامبه‌ر کۆمه‌لگاوه‌ خوا. هه‌روه‌ها له‌رووی سزاو پاداشتی کاره‌کانیان.^(۲)

خوی گه‌وره فه‌رموویته **﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً...﴾**^(۳) وه هه‌روه‌ها له‌پاداشت و سزا ده‌فه‌رموویت **﴿فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ...﴾**^(۴) هه‌روه‌ها پیغه‌مه‌برمان درودو سه‌لامی خوی لێ بیت فه‌رموویته **﴿اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَانَّهُنَّ عِنْدَكُمْ عَوَانٌ﴾**^(۵) هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموویت هه‌رکه‌سه‌یک دوو کچ به‌رێک و پیک به‌خێر بکات تاوه‌کو پیده‌گهن له‌رۆژی دوا یی دیت له‌گه‌ل من دا نه‌و هه‌نده لیم نریکه وه‌ک نه‌و دوو په‌نجانه‌ی ده‌ستم **﴿په‌نجهی شه‌هاده‌و ناوه‌ند﴾**^(۶)

۲- نیسلاام مافی میرات گرتی بۆ نافرته گه‌رانه‌وه‌ که‌له‌سه‌رده‌می نه‌فامی نه‌بوو.^(۷) وه‌ک خوی گه‌وره ده‌فه‌رموویت **﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا﴾**^(۸).

۳- هه‌موو فه‌رمانه‌کانی خوا نافرته‌تیش ده‌گرته‌وه کاتیک خوا ده‌فه‌رموویت **﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾** بێ گومان نافرته‌تیش به‌شداره له‌م فه‌رمانه‌ ته‌نها نه‌گهر به‌لگه‌یه‌ک هه‌بیت که نه‌م فه‌رمانه‌ تابه‌ته بۆ پیاوان.^(۹)

له‌به‌ر نه‌وه نافرته له نیسلاام وه‌ک پیاو داوا کراوه له‌ خوا به‌ر ستی و عبادات و دوور که‌وته‌وه له‌ کاره‌ خراپه‌کان وه‌ به‌ شدار ی کردنی بانگه‌وازی بۆ خوا. وه‌ وه‌ک پیاو لێه‌ر سراوه بۆ چاک‌کردنی کرمه‌لگا و چاک‌سازی.^(۱۰) هه‌روه‌ک خوی گه‌وره ده‌فه‌رموویت **﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾**^(۱۱)

۴- نافرته له نیسلاام وه‌ک پیاو مافی هه‌موو چالاکیه‌ نابوو یه‌کانه‌ی هه‌یه، وه‌ مافی کارکردنی هه‌یه به‌و مه‌رجه‌یه‌ که شه‌رع بۆی داناوه. وه‌ نه‌م مه‌رجه‌یه‌ش بۆ پاراستنی نافرته‌ته‌ چونکه‌ خوی گه‌وره دادپه‌روه‌ره‌ سه‌تم له‌هیچ که‌سه‌یک ناکات هه‌موو فه‌رمانه‌کانی بۆ به‌رژه‌وه‌ندی ناده‌میزاده.

۵- مافی بژیوی ژیانی نافرته تا مناله‌ یان شوی نه‌کردوه له‌ سه‌ر باوک و خزمه‌ نریکه‌ کانه‌یتی وه‌ که‌ بائع بوو یا شوی کرد دیسان زۆری لێ ناکریت وه‌ک پیاو کار بکات چونکه‌ کاری سه‌ره‌کی نافرته له نیسلاام به‌خێر کردنی منال و چاودیری ماله‌ که‌یه‌تی.^(۱۲) نافرته بۆی هه‌یه به‌ شدار ی چالاکیه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان بکات وه‌ هه‌روه‌ها خه‌ریکی فیروونی زانست و پیشه‌ بیت. نیسلاام ته‌نها نه‌و کاره‌ قه‌ده‌غه‌ ده‌کات (که‌ سه‌رپه‌چی فه‌رمانه‌کانی خوا پیغه‌مه‌ی تیا بیت یا نه‌و کارو پیشه‌یه‌ بیته‌ مایه‌ی پشیل‌کردنی مافی په‌روه‌ده‌کرنی منال و هاوسه‌ره‌که‌ی).^(۱۳)

^(۱) بروانه حقوق المرأة في الاسلام عبدالقادر شبیه لاپه‌ره ۱۷-دواوه

^(۲) فقه الاسرة وقضايا المرأة: ، لاپه‌ره ۵۹.

^(۳) سوهرتی (النساء) نایه‌ت (۱).

^(۴) سوهر (ال عمران) نایه‌ت ۱۹.

^(۵) صحیح ابن ماجه‌ رقم الحدیث ۱۵۱۹ و صحیح الالبانی.

^(۶) نه‌م فه‌رموده‌یه ابو داود روایه‌تی کردوه. سنن ابو داود ۳۳۷/۴ رقم الحدیث ۵۱۴۶.

^(۷) اصول الفقه الاسلامی د.مصطفی‌ الزلی لاپه‌ره ۸۲ احکام المرأة في الاسلام لاپه‌ره ۱۴.

^(۸) سوهرتی النساء نایه‌تی (۷).

^(۹) فقه الاسرة وقضايا المرأة: ، لاپه‌ره ۴۶۱.

^(۱۰) بروانه احکام المرأة في الاسلام لاپه‌ره ۱۴.

^(۱۱) سوهرتی ته‌وبه‌ نایه‌تی (۷).

^(۱۲) بروانه قضايا المعاصرة في فقه المرأة المسلمة د.ندی محمد لاپه‌ره ۱۷۵-۱۷۸.

^(۱۳) بروانه فقه الاسرة وقضايا المرأة: لاپه‌ره ۶۱۱-۶۱۳.

- ٦- بؤ پاراستنی کهرامهتی نافرته قهدهغهی کردوه نافرته تیکهلاوی تهناهی (خلوه) له گهل پیاوی نامهحرهم و بیگانه بکات. (١) پیغمهبر درودوسهلامی خوی لهسهر بیت فمویهتی (لا یخلون رجل بأمرأة إلا کان الشیطان ثالثهما) (٢)
- ٧- نیسلام مافی نهختینهی بؤ نافرته گهراندوهه چونکه لهسهردهمی نهفامی تهنا مافی سهپهشتیار بوو نهختینهکه وهربگریت..
- ٨- له نیسلام بؤ پاراستن و ریتر گرتنی نافرته داوا له پیاوان کراوه بهتایهت هاوسهرهکان ماملهوه هلسوکهوتیان له گهل خیرانهکانیان بهباشترین شیوه بن. بههیج جوریک نازار و نهشکهنجیهان نهدهن وه مافهکانیان پیاوتن. وه له کاتی ههر کهموکورتی و ههلهیهکی خیران ههول بدهن ههلهکانیان پیاوشن چونکه هیج کهس کهموکورتی نیه وه زور جار نافرته کاریک دهکات که به دلای هاوسهر نابیت دوابی دهپیته خیر بؤ پیاوه که خوی گهوره دهفهرمویت ﴿وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَجَعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ (٣). ههروهه پیغمهبر درودوسه لامی خوی لهسهریبیت فمویهتی (خیرکم خیرکم لأهله و أنا خیرکم لأهله) (٤).
- ٩- خوداپوشینی نافرته: بؤ پاراستنی ریتر پایهی نافرته وه بؤ نهوهی نهپیته هوکاری دهست دریتی کردنی لهلایه پیاوانی خراب وهک سهردهمی نهفامی و نهزانی دهرنهکهون بؤ کهسانی بیگانهو نامهحرهم، (٥) وهک دهفهرمویت ﴿وَلَا تَبْرَحْنَ نَبْرُجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ (٦).
- ١٠- له نیسلام بؤ پیک هینانی خیران و پهیداکردنی وهچهو نهوهو پاراستنی کوملگا و تیرکردنی نارهزوی جنسی تهنا ریگای پرۆسهی هاوسهرگری بهم مهرجه شهرعیان داناه وه جگه لهمه ههموو جوړه هاوسهرگری و تیرکردنی نارهزوی جنسی قهدهغه کردوه. وه زور هانی گهجنای پیاوو ژن نهکات بؤ پیک هینانی نهم پرۆسهیه داوا له باوکان و سهپهشتیاران دهکات نهو کورانهی ژنیان نههیناوه ژنیان بؤ بهینن وه نهو نافرتهانهی شویان نهکردوه بهشویان بدهن به پیاوی باش و خاوهن دین و خورهوش. (٧)

تهوهی سیهم

بهراوردیهک لهنیوان پایهو رۆلی نافرته له کوملگای نیمو کوملگای رۆژناوا

- کاری گهبری بیرو باهرو ههست کردن به سزای خوا له دونیاو قیامت کاریگری زوری ههیه له ههموو ههلسو کهوتهکانی مرؤف. وه لهبهر نهوهی کوملگای رۆژناوا به پیچهوانهی کوملگاکانمان تهنا بایخ به ژنیانی دونیا نهدهن وه لهپرووی باوه و نهپیتی بهها بهزهزکان و خورهوشت نامانجیان له ژنیانی دونیا جیاوازه، ناکریت نافرتهی رۆژناوا بگریته پيشهنگ نافرتهکانمان لاسایان بکهنهوه له ههلسوکهوتیان. (٨)
- له گهل نهو ههموو پیش کهوتنه مادی و زانستی و تهکنهلجیایه که نافرتهی رۆژناوا بهدهستی هیناوه بهلام هیشتا به بهراورد له گهل ژنیانی نافرتهانی کوملگای نیمه له ژنیانکی بهختهوهر دانین لهبهر نهم چهند خالانهی خوارهوه که بهکورتی باسیان دهکهم.
- ١- نافرته لهروژناوا نازادیهکی رههای بچ دراوه، وه پهپوهندی له گهل گهجنان بهین سننوره، وه لهرووی هاتنه دهرهوه لهمال زور سهپهسته بؤ ههر شوپیتیک بچیت. وه له نهچامدا زورجار تووشی دهست دریتی جنسی دهبن، وه منالی ناشهرعی زور دهپیت، وه جوړهها نهخوشی کو شنده له کوملگای پهیدا دهپیت. (٩)
- ٢- نهو شوو کردنه ریک و پیکه شهرعیه که نافرته نیمه ههیه نافرتهی رۆژناوا به دهگمن ههپهتی. زوریهی نافرته هاوسهرهکیان (نکاح) ی شرعی نیه کاتیه، چهندهها جوړی شوو کردنی ناشهرعی و نارهسمی لهناو نافرتهکانیان باوهو جیاپوهنهویان یهک جار زور بووه لهپاش جیاپوهنهوه نافرته زور زیان دهکات. (١٠)

(١) فتاوی المرأة المسلمة. دیوسف القرضاوی لاپهره ٦٨.

(٢) رواه الترمذي واحمد وصحیح ابی حیان والحاکم. سنن الترمذي رقم ١١٧١ لاپهره ٣١٦.

(٣) سورهتی النساء نایهتی ١٩.

(٤) رواه الترمذي/ سنن الترمذي رقم ٣٨٩٥.

(٥) بروانه تفسیری ناسان

(٦) سورهتی الاحزاب نایهتی ٣٣.

(٧) خوی گهوره دهفهرمویت ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَانِكُمْ﴾ سورهتی نور نایهتی ٣٢ بروانه تفسیری ناسان لاپهره ٣٥٤.

(٨) بروانه پهرتووی لقاات ومحاولات حول قضایا الاسلام والعصر. لاپهره ١٧٧.

(٩) بروانه پهرتووی المرأة المسلمة فی میزان العصر الحدیث ماهر احمد السوئی لاپهره ١٢٤-١٣٤ وقضایا المرأة المعاصرة رؤية شرعية ونظرة واقعية لاپهره ١٧١. والنظرات روح الشریعة

الاسلامیة محمود الشراوی لاپهره ١٣١-١٣٧.

(١٠) العلاقات الزوجية فی الاسلام والمسیحیة والیهودیة د. احمد الحجي الكردي لاپهره ٢٠١-٢٢٧.

بهلام بیروبو چونیکئی تو هیه مام ناوئنده که نافرته وک پیاو ئمافی هیه له دهره وه کاربکات بهمه رجه کانی شهریهته.^(١) زۆرن ئه و گروگرفتنه ی که تووشی نافرته دهن بههوی داب و نهریتی کۆمه لایهتی وهک: بهزۆر بهشوودانی نافرته و قه دهغه کردنی شوکردنی کچ، تهلاق دانی بهی هۆ، ژن هینانی دووم و سیمم بهی نهوی مه رجه کانیان هه بی، خواردنی نهختینه وه ماره یی کچان. کوشتنی نافرته^(٢) بهمه بهستی پاراستنی شهره ف و نابرو، نه دانی میراتی تهواو بو نافرته، ریگه نه دانی نافرته له کارکردن بو دهره وه ی مال،^(٣) چه نده ها کیشه ی تر. ئیمه لیره ته نه ها باسی چه ند کیشه یه ک ده که ین.

١- ستمی کۆمه لگا له نافرته له رووی پهروه ده و زانسته وه:

با شترین دیاری و چاکه ی دایک و باوک له گه ل مناله کانیان بکات پهروه ده ی درو ست و فیر کردنی زانسته بو کورو کچه کانی بهی جیاوازی وه ک پیغه مبه ر سه لامی خوی له سه ر بئ ده فه رموویت (ما نخل والد ولده افچل من ادب حسن)^(٤) بهلام نه وه ی جیگای داخه تا ئیستاش هه ندیک دایک و باوک بههوی داب و نهریته وه ریگا به کچه کانیان ناده ن وه ک کوره کانیان خویندن تهواو بکه ن له په مانگا و کۆلجه کان به پاساوی نه وه ی بئ شهره یه کورو کچ تیکه لاوه. بهلام ئیمه نایه لئ نافرته بخوینئ له گه ل کچ بئ رینمایه کاهل کو ئه بی رینمایه کانی شهریه ته جئ به جئ بکات له چلک و بهرگ و پۆشاک ده رخسستی جوانیه کان.^(٥)

هه وره ها هه ندیک له خزم و که سه ی نافرته تان به ناوی دین ریگا ناده ن به نافرته بروات بو مزگه وت و شوینی خوا په رستی و خولی فیربوونی قورنان و پهروه ده ی ئیسلام به پاساوی تیکه لاوی نه بو نیان له گه ل پیاوان. بئ ناگان له وه ی ئم هه لوئسته یان پیچه وانه ی فه رمووده ی پیغه مبه ره سه لامی خوی له سه ر بئ که ده فه رموویت (لا تمعوا إمامو الله مساجد الله)^(٦). بهلام کاری ئه وان ده بنه ریگر که کچه کانیان ناواتی خوړیان به جئ بهین وه ده بیته هوی ئه وه که سایه تی لاواز و نه فام و نه زانیان لی ده ربجیت.^(٧)

٢- زال بوونی لایه نی مادی و مال داری له سه ر به ها ره وشته بهرزه کان به تابه تی کچان (نافرته تان):

زۆرئیک له سه ره رشتیارو باوکانی کچان هه ر خه ریکی کارو ئیش و که سایه تن له دهره وه ی مال . که ده گه رینه وه بو مال ه یچ بایه خ به پهروه ده کردنی کچه کانیان ناده ن واتی ده گه ن ئه رکی باوک ته نه ها دابین کردنی شته مادیه کانه بئ ناگان له وه ی که خوا پینان ده فه رموویت ﴿وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾^(٨) وه هه ره وه ده فه رموویت ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ﴾^(٩).

٣- گرو گرفنی نافرته له وکاته ی داخوازی بو دیت:

هه ندیک که س و کار و سه ره ره شتیای نافرته به ناوی داب و نهریت و پارا ستنی نافرته یه کچار توندن بگره به ه یچ شیوه یه ک ریگا ناده ن پینش ماره کردنی تهواو نافرته له گه ل ئه و گه نجه ی بو داخوازی هاتوه ببینی یان له گه لی دانیشه ی گفتموگۆ بکه ن.. ئم جوژه داخوازیه پاش ماره کردن زۆر کیشه و گرو گرفت په یدا ده کات چونکه پیویسته هه ردوولا یه کتر ببینن و له گه ل یه ک دابینیشن لیک تی بگه ن یه کتر بخویننه وه تا چه ند له گه ل یه کتر ده گونجین. چونکه ئم داخوازیانه سه ره تابه که بو ماره برین. له بهر ئه مه پیغه مبه ر درودو سه لامی خوی له سه ر بیته فه رمانی داوه با یه کتر ببینن^(١٠) هاتوه له فه رمووده موغیره ی کوری شوچه داخوازی نافرته تیکئی کردبو پیغه مبه ر (صلی الله علیه و سلم) بئ ی فه رموو بو (تهما شای نافرته ته که بکه چونکه ئه و تهما شا کردنه ده بیته سوژو بهزه یی بهر دهوام و چاکترو شایانتر ه بو مانه وه تان به یه که وه.^(١١)

ت^(١) قضايا المرأة المعاصرة: هه مان سه رچاوه.

ت^(٢) صور من حياة المرأة في الغرب: مازن مصطفی و معاناة المرأة في الغرب: موقع المنیر.

ت^(٣) بروانه قضایا معاصرة في فقه الاسلاره المسلمة لاپه ره ١٣٧.

ت^(٤) سنن الترمزی رقم ١٩٥٢.

ت^(٥) بروانه مجموعه دراسات جامعية لاپه ره ١٩٦.

ت^(٦) الحدیث رواه البخاری - صحیح البخاری رقم ٩٠٠.

ت^(٧) بروانه مجموعه دراسات جامعية لاپه ره ١٩٦.

ت^(٨) سوره تی البقره ئایه تی ١٩٧.

ت^(٩) سوره تی الاعراف ئایه تی ٢٦.

ت^(١٠) بروانه بوخته ی یاساکان و فیهی نافرته تان. د. ابوبکر صدیق لاپه ره ٤٧.

ت^(١١) بروانه صحیح الترمزی ٩٣٤.

به‌یچ‌ه‌وانه‌ی ئەمانه‌ جوړه‌ خێرائیک هه‌ن لا سایه‌ داب و نه‌ربته‌ی روژئاوا ده‌که‌نه‌وه‌ رینگا به‌ کچه‌کانیان ئەده‌ن به‌ته‌نها له‌گه‌ڵی دابنیشنه‌ و به‌جیت بو‌ ده‌ره‌وه‌ی مال بو‌ شوینی وا که‌سی تر یان له‌گه‌ڵ دائیه‌ به‌لکو (خلوه) رووه‌داته‌ به‌ناوی لیک تیگه‌یشته‌ن و ناشنا بوون به‌یه‌ کتر. (۱)

ئینجا زۆرجار واده‌بیت پاش ئەم هه‌موو گه‌ران و دانیشتنه‌ له‌گه‌ڵ یه‌ کتر یه‌کیک له‌وان به‌شیمان ده‌بیته‌وه‌ وه‌ ماره‌ ناگرین له‌یه‌ کتر پاش ئەوه‌ی هه‌موو خه‌لک نه‌ییه‌ کانی ئەوانی زانی ئینجا زه‌ره‌مه‌ندی یه‌که‌م ئەم کچه‌یه‌ له‌ کۆمه‌لگه‌ماندا. (۲) چونکه‌ ییچه‌وانه‌ی رینمایه‌ کانی شه‌ریعه‌تی نیسه‌لامیان کردوه‌ هه‌ر بو‌یه‌ ییغه‌مه‌رمان درودو سه‌لامی خوای له‌سه‌ر بێ فه‌رموویه‌تی (لا یخلون رجل بأمرأة إلا كان ثالثهما الشيطان) (۳).

۴- کیشه‌ی به‌شودانی نافرته‌ به‌زۆر یا قه‌ده‌غه‌کردنی شووکردنی نافرته‌:

زۆرجار به‌یچی ئەم داب و نه‌ربته‌ی که‌ باوه‌، نافرته‌ به‌شووه‌ ئه‌دریت بو‌ که‌سه‌یک هه‌رچه‌نده‌ ئەم نافرته‌ ئاره‌زووی نیه‌، ئەگه‌ر ره‌زامه‌ندی نه‌بوو ئەم جوړه‌ گریه‌سته‌ دروست نیه‌، سه‌رئه‌جام مایه‌ی لیک ترازانی ئەم ژن و ییاوه‌ یه‌وه‌ کیشو گرفت بو‌ نافرته‌ په‌یدا ده‌کات (۴) چونکه‌ زۆر ئەسته‌مه‌ به‌رده‌وام بوونی ژبانی هاوسه‌ری له‌نیوان ژن و ییاویک که‌ به‌ئاره‌زووی یه‌ کتر ماره‌ نه‌کرا بێ وه‌ به‌یچی فه‌رمووی ییغه‌مه‌ر دروی خوای له‌سه‌ر بیک که‌ فه‌رموویه‌تی (لا تنکح البکر حتی تستأذن) به‌لگه‌ن له‌سه‌ر ئەوه‌ی که‌ زۆر کردنی باوک بو‌ ماره‌ کردنی کچ حه‌رامه‌ و دروست نیه‌ وه‌ غه‌یری باوکیش ئەوه‌ هه‌ر حه‌رامه‌ دروست نیه‌. (۵) وه‌ ئەگه‌ر کچه‌ که‌ به‌زۆر به‌شودرا ئەوه‌ کچه‌ که‌ بو‌یه‌ هه‌یه‌ ماره‌ کردنه‌ که‌ له‌لای قازی هه‌له‌وه‌ شیتیه‌وه‌ وه‌خۆی رزگار بکات. (۶)

ئه‌وه‌ری دووه‌

لیک دانه‌وه‌ی ناتواو نادروسته‌ بو‌ هه‌ندیک ده‌قه‌کانی قورئان و فه‌رموده‌

یه‌کیکی تر له‌و هۆکارانه‌ی بو‌ته‌ هۆی ئەوه‌ نافرته‌ کیشو گیروگرفتی بو‌ په‌یدا بکا وه‌ بو‌ته‌ هۆکاریکی سه‌ره‌کی ناحه‌زانی نیسه‌لام له‌ریگای پاراستنی مافی نافرته‌ هێرشی ناره‌وا بکه‌نه‌ سه‌ر ئاینی نیسه‌لام. وه‌ بانگه‌شه‌ی ئەوه‌ی بو‌ بکه‌ن که‌ نیسه‌لام مافی نافرته‌تی یی شیل کردوه‌ به‌ یه‌کسانی و دادپه‌روه‌رانه‌ ته‌ماشای ژن و ییاو ناکات. وه‌ هۆکاری خراپ تی گه‌یشته‌نی ده‌قه‌کان له‌ نیسه‌لام زۆر، ده‌مارگیری به‌یه‌کیک له‌ مه‌زه‌به‌به‌کان وه‌ نه‌زاین به‌ مه‌به‌سه‌سته‌ کانی شه‌ریعه‌ (مقاصد الشریعة) وه‌ پابه‌ند نه‌بوون به‌ رینمایه‌ کانی زانیان ده‌رباره‌ی رافه‌کردنی ده‌قه‌کان. زۆر به‌ی ئەوانه‌ خویندنی شه‌رعیان نه‌خویندوه‌ یا ته‌واویان نه‌کردوه‌ یا له‌لای زایانی باوه‌ر یی کراو نه‌یان خویندوه‌ وه‌ شاره‌زایان که‌مه‌ له‌ زانسته‌ شه‌ریعه‌کان. (۷)

لێره‌دا چهند ئه‌وه‌یه‌که‌ ده‌نوسم له‌ نایه‌ت و فه‌رموده‌ کانی ییغه‌مه‌ر که‌ به‌هه‌له‌ رافه‌یان کردوه‌ بو‌ته‌ کیشو گرفت بو‌ نافرته‌.

۱- فه‌رموده‌ی خوا ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ (۸).

۲- فه‌رموده‌ی خوا ﴿وللرجال علیهن درجه﴾

۳- فه‌رموده‌ی خوا ﴿تَخَافُنَّ تُنْشَرْنَ فِعْظُهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ﴾ (۹).

۴- ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِجْسَانٍ﴾ (۱۰).

۵- ﴿فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعًا﴾ (۱۱).

هه‌روه‌ها چهند فه‌رموده‌یه‌که‌ ییغه‌مه‌ر صلی الله علیه وسلم که‌ خه‌لکائیک به‌هه‌له‌ مانایان لی داوه‌ وه‌ به‌هه‌له‌ تی گه‌یشته‌ن وه‌ک ئەم فه‌رموده‌یه‌ی خواره‌وه‌:

۱- لا یفلیح قوم ولو امرهم امرأة. (۱۲)

۲- النساء ناقصات عقل ودين. (۱۳)

(۱) احکام المرأة في الفقه الاسلامي د. أحمد الحجي لا يهه‌ ۲۳۲.

(۲) بروانه بوخته‌ یاساکان و فیهی نافرته‌تان لا يهه‌ ۴۸۲ ومشکلات اسریه‌ معاصره‌ لا يهه‌ ۴.

(۳) رواه الترمزي سنن الترمزي.

(۴) بروانه مجموعه‌ دراستات جامعیه/ لا به‌ ره‌ ۲۰۰.

(۵) بروانه سبل السلام بلوغ المرأة: به‌رگی سی‌یم لا يهه‌ ۱۶۲.

(۶) بروانه المفصل في احکام المرأة: د. عبدالکریم زیدان ل/ ۶/ لا يهه‌ ۴۳۱.

(۷) بروانه توژینه‌وه‌ی عاشور سعد عبدالله حسان به‌تاوینیشانی (سوء الناس للنصوص الشرعية مجلة الجامعة الاسلامیه للدراسات الاسلامیه المجلد ۲۳ العدد ۲ حزيران ۲۰۱۵ لا يهه‌ ۱- ۲۵.

(۸) سوره‌تی النساء نایه‌تی ۳۴.

(۹) سوره‌تی النساء نایه‌تی ۳۴.

(۱۰) سوره‌تی البقره نایه‌تی ۲۲۹. بو‌ ئەم مه‌به‌سته‌ بروانه نظرات في هموم المرأة المسلمة: صالح أحمد لا يهه‌ ۹۳-۹۴.

(۱۱) سوره‌تی النساء نایه‌تی ۳. بروانه مرکز المرأة في الحياة الاسلامیه، د. يوسف القرضاوي.

(۱۲) الحديث رواه البخاري ۴۴۲.

(۱۳) رواه مسلم وبخاري صحيح البخاري ۱/۶۶/ وصحيح مسلم

٣- إذا جاءكم من ترضون دينه وخلقه فزوجوه الا تفعلوا تكن فتنة في الارض وفساد كبير. (١)
 تهنها باسى دوو نموونه له نايته كاني قورناني پيرۆز نه كه م نهوى تريان له فهرموودهى پيغمبهه صلى الله عليه وسلم خوئنههرى بهريز بؤ باسه كاني تر بگهريوه بؤ نه م سهرچوانهه نوسيمه وزۆرى تر.

١- ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾ (٢).
 واتا پياوان سهرپهر شتيارن به سهر هاو سهره كانيانوهه نه مهش به هووى ريژو زياده نه ريكه وه كه خوا داويه تى به هه نديك به سهر هه نديكى تر دا. سهره راي نه وهى كه پياوان له مال و سامانيان و خهرج ده كه ن (له پيئاو ناسووده هى و خو شكو زهرانى نافر هه تاندا. (٣) (٤)
 هه نديك كهس وا بؤى ده چن به پيى نه م نايته ته كه بنه مای قوامه كه دراوته دوس پياوو به پيوه ندى به لؤزيكى پياو سالاره وه هه به مهش ده سه لاني ژنان كه م ده پيئوه و اتا نه بى رابه رايه تى و سهر كر دايه تى و لپير سراويه تى ته نها بدرت به پياوان . به لام نه م تيگه يشته هه له به چونكه خيژانيش وهك دامه زراويه كى مرؤبى كو مه لگه هه كى بچوو كه ده بيت رابهرو سهر پهر شتيارى هه بى له خيژان. (٥)
 وه خواى گهوره كاتيک نهو قيوامه هى داوته ده ستي پياو هيج شتيك له گه وره هى و شو كوى نافرته دانا به زيت به لكو نافرته تانيش ته واوى نازادى و ده سه لانيان له ناو خيژان هه به له چوار چيوه هى سنوره شه ريه كان. (٦)

كه واته سهر پهر شتيارى پياو بؤ نافرته و خيژان كه قورنان ناماره هى پي كر دووه پيوسته له سهر بناغه هى داد گه رى و دل سو زى و راويژ پيكر دن بيت نهك به شيوه هى خو سه پان دن و كوئخايه تى و ديكتاتوريه ت. (٧)
 دووه م نايه تى ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ (٨).

هه نديك له ناو به هه له له ته فسره هى نه م نايته ته گه يشته و لايان وايه نافرته بؤى نيه قه ده وهو حه رامه له مال ده ربه جي ت بؤ كار كردن و به شداريكر دنى چالاكيه كو مه لايه تيه كان.

بؤ نه م جو ره كه سه انه ده لتي ن كه زور تون دن ناييان به توندى وه رگرتوه هه نه وان به بوينه هو هى نه وهى ناحه زانى ئيسلام هي ش بكه نه سه ر ئيسلام و مو سل مانان نه م نايته ماناى وان به . به لكو نه م فه رمانه بؤ گشت نافرته تان نيه ته نها تايه ته به خيژانه كاني پيغمبهه صلى الله عليه وسلم وهك خوا پييان ده فه رمو و ي ت ﴿يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ﴾ (٩)

وه هه تا نه گه ر بيئو فه رمانى نايته ته بؤ گشت مو سل مانان بيت ماناى نه وه نيه نه بى نافرته هه ر له ماله وه بيت ده رنه جي ت به لكو ته واو كه رى نايته كه كه ده فه رمو و ي ت ﴿ولا تبرجن تبرج الجاهلية الاولى﴾ و اتا ريگا دراوه نافرته ده ربه جي ت ل ماله وه به شدارى چالاكيه كاني كو مه لگا بكات به مه ر جي ت خو ي دا پيوشى نهك وهك نافرته تانى سه ر ده مى نه زانى خو يان دانا پوشى جوانى خو يان ده ر ده خست بؤ خه لك. (١٠)

ته وه رى سي هم

لقى به كم

نهو كي شان هى به هو ي ياسا كاني ولا ت توشى نافرته برو نه

شتيكى به لگه نه ويسته نهو ياسايه هى له بوارى خيژان و مافى نافرته له كو مه لگا كا ماندا جي به جي ده كر ي ت كه پيى ده و تريت ياساى بارى كه سه كاهه سالتى ١٩٥٩ ده ر چوو وه له عيراق و كورد ستان جي به جي ده كر ي ت پاش نه وهى هه نديك هه مو ار كارى كراوه له كورد ستان . مه به ست له م ياسايه ريك خستى خيژانه وه ديارى كر دنى ماف و نه ر كى هه ر دو ها وسه ره ژن و پياو هه رو هها منالان به رامبه ر دا يك و باوكيان وه دا يك و باوك به رامبه ر مناله كانيان .

(١) رواه الترمذي رقم ١٠٤٨ .

(٢) سورته نساء نايه تى ٣٤ .

(٣) ته فسره هى ناسان لاپه ره ٨٤ .

(٤) بروانه الجوانب الفقهية للقوامة الزوجية . د. حسن صلاح ه ٨ .

(٥) بروانه شو كوى خيژان لاپه ره ٤٣ .

(٦) بروانه شو كوى خيژان لاپه ره ٤٣ .

(٧) بروانه نافرته و خيژان له سايه هى شه ريه تدا . على باير لاپه ره ١٨٩ .

(٨) سورته الاحزاب نايه تى ٣٣ .

(٩) سورته الاحزاب نايه تى ٣٢ .

(١٠) بروانه الاسرة وقضاء المرأة . د. يوسف القرضاوي . لاپه ره ٦٠٩ .

یاسادانه‌ری عیراق و کوردستان هه‌ولتیا داوه مافه‌کاتی نافرته بیاریژن به‌لام له‌هه‌ندیک مادهو بره‌گی ئەم یاسایه له‌کاتی جی‌به‌جی کردنی چه‌ندین کیشهو گرفتیی بۆ خێزان دروست کردوه زۆریک له رافه‌کاره‌کاتی ئەم یاسایه باسی هه‌ندیک کیشه‌یان کردوه.^(۱)

وه‌ک له‌بابه‌تی داخواری و په‌شیمان بوونه‌وه (الخطبة والعدول عنها) له‌رووی شیاوی ئەو که‌سه‌ی هاوسه‌ری ده‌کات (الأهلیة فی الزواج) له‌بابه‌تی سه‌ره‌رشتیاری نافرته بۆ شووکردن (الولاية فی عقد الزواج) وه‌له‌بابه‌تی زۆر لێ کردن و قه‌ده‌غه‌ کردنی نافرته له‌ شووکردن (الاکراه والمع فی الزواج) ده‌باره‌ی ته‌لاق و بژیوی ژیانی نافرته... زۆر شتی تر، من لهم توژیژنه‌وه‌یه له‌به‌ر ئەوه‌ی توژیژنه‌وه‌که سنورداره‌ نه‌ها با سی دوو کیشه‌ ده‌که‌م له‌ یاسا بۆ نافرته‌تان.

کیشه‌ی یه‌که‌م: سه‌ره‌رشتیاری نافرته:

به‌په‌ی ماده‌ی چوار ریگه‌ دراوه به‌ نافرته ئەگه‌ر عاقل و بالغ بوو واته‌ ته‌مه‌نی (۱۸) ساڵ ئەوه‌ نه‌توانی خۆی و کوریک که‌ ته‌مه‌نی (۱۸) ساڵ بیته‌ بچن بۆ لای دادوهر له‌گه‌ڵ دوو شایه‌د گری به‌شتی هاوسه‌ری نه‌نجام بده‌ن هه‌رچه‌نده‌ سه‌ره‌رشتیاریان له‌گه‌ڵ نه‌بی.^(۲)

بۆچوونی فیه‌قی نیسلامی لهم‌ بابته‌:

زۆریه‌نی زانایان وه‌ هه‌ر (۳) مه‌زه‌به‌کان جگه‌ له‌ حه‌نه‌فی ریگایان نه‌داوه به‌ کچ خۆی ماره‌ بکات به‌په‌ی سه‌ره‌رشتیاری به‌په‌ی فرمووده‌ی پیغه‌مبه‌ر صلی الله علیه وسلم (لا نکاح الا بولي وشاهدي عدل) به‌لام مه‌زه‌به‌ی حنفی ریگای داوه که‌ کچ به‌په‌ی سه‌ره‌رشتیاری خۆی ماره‌ بکات. به‌لام ئەویش وه‌ک زانایان ده‌لێن پاش ئەوه‌ی که‌ ریگه‌ پیدراوی وه‌رگرت له‌ سه‌ره‌رشتیاری ئینجا ده‌توانی خۆی ماره‌ بکات ئەو کات گرنگ نیه‌ له‌کاتی ماره‌ کردن لای دادوهر سه‌ره‌رشتیاری ناماده‌بی چونکه‌ پیشتی ریگای داوه‌ رازیه‌ به‌ شووکردنی کچه‌که‌ لهم‌ کور.^(۳)

به‌لام ئەوه‌ی له‌ دادگاکی عیراق و کوردستان جی‌به‌جی ده‌کریت زۆریه‌ی دادوهران هه‌یج بایه‌خ ناده‌ن به‌ سه‌ره‌رشتیاری ئایا ریگای داوه‌ یان نا. جا له‌به‌ر ئەمه‌ زۆر جار به‌تایه‌تی کچی هه‌رزه‌کان به‌ته‌نها ده‌چیت بۆ لای دادوهر بی رها‌مه‌ندی سه‌ره‌رشتیاری خزم و که‌سانی وه‌ به‌خۆ شه‌ویستی عاتفی له‌لایه‌ن هه‌ندێ که‌سه‌ هه‌لتی ده‌خه‌له‌تین وه‌ تووشی کیشه‌ ده‌بیته‌ له‌گه‌ڵ خزم و که‌س و کاری وه‌ هه‌رکاتیک تووشی کیشه‌ بوو له‌گه‌ڵ هاوسه‌ری ئەوانیش به‌رگری لێ ناکه‌ن.

که‌واته‌ ئەم وه‌رگرتی ریگه‌ پیدانه‌ بۆ که‌م کردنه‌وه‌ی پایه‌ی نافرته نیه‌ به‌لکو بۆ به‌رز راگرتن یه‌تی بۆ ئەوه‌ی پایه‌ی نافرته هه‌ر به‌ به‌رزی بچیته‌وه‌ لای هاوسه‌رو خزم و که‌سه‌کاتی.

لیته‌دا ئەم فرمووده‌ی پیغه‌مبه‌ر صلی الله علیه وسلم فه‌موویه‌تی (ایما امرأة نکحت بغير اذن ولیها فنکاحها باطل)^(۴) وه‌ک ئەبو نور زانای به‌ناوبانگ فرموویه‌تی بۆ نافرته‌ی بالغ و عاقل هه‌یه‌ خۆی ماره‌ بکات بی ئەوه‌ی سه‌ره‌رشتیاری ناماده‌ بیته‌ ئەگه‌ر پیشتی ریگه‌ی پیدانی وه‌رگرتی.

گومانی نیه‌ یاسا کاتیک خه‌لک ریژی ده‌گری و جی‌به‌جی دکات ئەگه‌ر له‌گه‌ڵ بیرو باوه‌رو مه‌زه‌به‌ ته‌واو بگۆنچی له‌به‌ر ئەوه‌ی زۆریه‌ی کوردستان له‌سه‌ر مه‌زه‌به‌ی شافعیه‌ی وا چاکه‌ دادوهران ره‌چاوی ئەم بابته‌ بکه‌نه‌وه‌ به‌په‌ی رها‌مه‌ندی سه‌ره‌رشتیاری ماره‌ نه‌که‌ن، به‌لام ئەگه‌ر هاتوو بۆ دادوهر ده‌رکه‌وت که‌ سه‌ره‌رشتیاری ریگا نادات به‌ شووکردنی ئەم کچه‌ لهم‌ کوره‌ به‌په‌ی پا ساوی ریک و ته‌واو ئەو کاته‌ به‌په‌ی فرمائی فیه‌قی نیسلامی دادوهر ده‌توانی ئەم کچ و کوره‌ لیک ماره‌بکات هه‌رچه‌نده‌ سه‌ره‌رشتیاری رازی نه‌بی.^(۵)

کیشه‌ی دووه‌م له‌بابه‌تی زۆر لێ کردن نافرته بۆ شووکردن یا قه‌ده‌غه‌ کردنی نافرته له‌ شوو کردن.

دوو دیاره‌ی ترسناک له‌نیوان هه‌ندیک له‌ کۆمه‌لان هه‌ن ئەویش زۆر لێ کردن کچ و نافرته بۆ شوو کردن (الاکراه فی الزواج) یان ریگری کردنه‌ له‌ شوو کردن (منع الزواج).

یاسادانه‌ری عیراقی هه‌ولتی داوه‌ چاره‌سه‌ری ئەم دوو دیارده‌ و کیشه‌ی نافرته‌تان بکات. بۆ به‌رژه‌وه‌ندی نافرته به‌په‌ی ماده‌ی نۆیه‌م بۆ هه‌یج که‌س نیه‌ چ خزم چ بیانی زۆری له‌ که‌سیک بکات بۆ شووکردن یا قه‌ده‌غه‌ی بکات.^(۶)

به‌لام ئەم یاسایه‌ له‌لایه‌ن یاسا ناسان و رافه‌که‌رانی یاسا زۆر توانی لێ گه‌راوه‌ له‌جباتی ئەوه‌ی سود به‌ مافی نافرته‌ بگه‌یه‌نی تووشی کیشهو گرفتیی ده‌کات - ئەمه‌ش له‌به‌ر ئەوه‌ ئەم یاسایه‌ زۆر په‌له‌ی لێ کراوه‌ بی ئەوه‌ی دراسه‌و لیکۆلینه‌وه‌ی وردی بۆ بکریته‌ له‌لایه‌ن په‌سپورانی شه‌ریعه‌و یاسا.^(۷)

(۱) بروانه شرح قانون الاحوال الشخصية. أحمد الخطيب.

(۲) بروانه حوکم و ماده‌کاتی یاساو بره‌هه‌کاتی حاکم عونی لاپه‌ره ۱۸.

(۳) بروانه پوخته‌ی یاساکان و فیه‌قی نافرته‌تان د. ابو بکر صلیق

(۴) حدیث محمد سنن ابی داود رقم ۲۰۸۳.

(۵) بروانه پوخته‌ی یاساکان و فیه‌قی نافرته‌تان، سه‌رچاوه‌ی پیتشو.

(۶) بروانه حوکم و ماده‌کاتی یاساو بره‌هه‌کاتی حاکم عونی لاپه‌ره ۲۱.

(۷) بروانه شرح قانون الاحوال الشخصية د. أحمد علي حسن لاپه‌ره ۴۴.

تهوری چوارهم

هۆکاره کانی دهزگا راگه یاندنه کان و مهلبه نده دامهزراوه کانی داکۆکی کردن له مافی ئافرهت

یه کێک لهو هۆکارانانیهی که زۆر کاریگهره وه زۆر جار بوته مایهی دروست کردنی چهندهها کێشه وه گرفت بۆ ئافرهت و خێزان بهناوی پاراستنی مافی ئافرهت و نازادی افرهت و یه کسانیهی له گهڵ پیاو نهو دهزگا راگه یاندانه به گهستی/ رادیۆ/ تهله فزیۆن گۆفارهو رۆژنامه وه هه موو ناماره نوێیه کان وهک نه نته ریت... هه ت.

گومانی نیه ئهوانه ی کار ده کهن بۆ پاراستنی مافی ئافرهت لهو دهزگا وه مهلبه ندهو گۆفارهو نامرازانه دهتوانین بکهینه سهی بهش:

١- به شیک به دلتسۆزی ههول ئهوهن بۆ پاراستنی مافی ئافرهت وه ده یانه ویت ئافرهت رزگار بکهن لهو سه ته م و زوله می لیبان ده کریت له لایه ن هه ندیک کهس به بیانووی چۆره ها شت مافیان پیتشیل ده کریت.^(١)

٢- به شیک لهوانه ی داوای مافی ئافرهت ده کهن ژیا نی رۆژئاوا کاریان تی کردوه به هه موو چۆریک ههول ئه ده ن ئافره تی رۆژئاوا وهک پیتشه نگ و پیتشه وا نیشانی ئافره تانی کوردستان بدهن که ئه وان له خو ش گوزهرانی دان وه له هه موو روبه که وه یه کسان له گه ل پیاو ان به شداری ده کهن له هه موو چالاکیه کانی کۆمه لگا وه خۆیان پابه ند نا کهن به ریتما یه کانی نایینی و داب و نه ریتی کۆمه لایه تی وه نه نه نا خۆیان خه ریکی کاری ناو مال نا کهن ئه مانه ههول ئه ده ن ئافره ت له مال ده ربه یین وه تیکه لایه ی بکات له گه ل پیاو ان وه وهک ئافره تی رۆژئاوا واز له خو پۆشینه به یینی وه جوانی خۆیان به ئاره زووی خۆیان ده ربه یین وه په یوه ندی بکهن له گه ل گه نجان به ئاره زووی خۆیان شووبکه ن.^(٢)

٣- به شیک لهوانی تر که داوای مافی ئافرهت ده کهن له بنه رته دا مه به ستیان دا کۆکی مافی ئافره ت نیه به لکو له م رینگایه ده یانه وئ هیرش بکه نه سه ر ئیسلام وه نه ته وه ی کورد وای بکه ن دژی ئیسلام بوه ست وه بیرو بوهری گه نجان لاواز بکه ن و له ئافره ت ده گه یه ن ئه وه ئیسلامه مافی ئهوانی پیتشیل کردوه . ئه م ده سه ته و تا هه هه موو هه ولتیکان ئه وه یه که له رینگای دروشه کانی مافی ئافره ت و له ئافره تی کورد بکه ن واز له نایینی به یینی واز له ریتما یه کانی نایینی ئیسلام به هاو ره وشته کوردا یه تبه ره سه نه کانی به یینی لاسایی ئافره تانی رۆژئاوا بکات له هه موو رووبه که وه.

به لئی ئه م دوو چینه له رینگای کارو چالاکیه کانیان به ناوی ئافره ت ئافره تیان توو شی چهندهها کێشه وه گرفت کردوه به کورتی ئه مانه ی خواره وه،^(٣) ١- هه ره ها ههول ئه ده ن به هه موو توانایه ک کار له ده سه لات بکه ن و لات یاسا واز له شه ریه تی ئیسلامی به تابه ت له یاسای باری که سی چونکه ده زانن گه ر خێزان لاواز بوو هه موو شت لاواز ده بی. ٢- دوور کهوته وه ی هه ندیک له ئافره تان له ناین و داب و نه ریتی ره سه نه ی کورده واری. ٣- واز هینان له خزه مت کردنی مال و منال و هاوسه ریان ده رچوونیان بۆ کار کردن له ده ره وه ی مال. ٤- تیکه لایه بوونیان له گه ل پیاو بی ئه وه لای ره چاوی مه رجه کانی ناین بکه ن له تیکه لایه ی وه پابه ند بوونیان له خو دا پۆشین. ٥- بلاو کردنه وه ی وینه ی رووتی ئافره تان له گۆفارهو ته له فزیۆن ئینجا ئه مه ده یینه بوژاندنی غریزه ی جنسی گه نجان- گه نجان تووشی داوین پیسی و زینا ده کهن. ٦- ئه و نازادیه ره وایه ی به ئافره ت ئه ده ن له گه ران و سوران له ده ره وه ی مال به تیکه لایه یان له گه ل گه نجان کاریگه ری خرابی زۆری هه یه هه ندیک له مانه باس ده که یین.^(٤)

أ- زۆر بوونی کێشه له خێزانان- له نێوان ژن و مێرد. منالان دایک و باوکیان. خوشک و بریان بگره خزم و کهسان.

ب- زۆر بوونی دیاردهی تهلاق ئه م دهزگا و مهلبه نده هۆکارێکن له زیاد بوونی تهلاق و کێشه ی ئافره ت و ژن و مێرد.

جوا یان کردوه زۆریک له گه نجان و ان له ژن هینان به یین وه زۆریک له ئافره تان و ان له شوو کردن به یین قهیره کچ و قهیره کور له کۆمه لگا زۆر بووه وه دیارده ی گریه سه تی هاوسه رگیری (عقد الزواج الشرعی) زۆر که م بووه.^(٥)

^(١) تهنها بۆ نمونه باسی یهک مهلبه نده ده که م گه رنا زۆر گۆفارهو رۆژنامه وه مهلبه نده هه ن. (مهلبه نده ی هیوا بۆ فیز کردن و راهینانی ئافره تان له هه ولتیر تهنها له سالی ٢٠٠٠) (٩) خو لی زۆر چاکی کردوه بۆ ئاشنا بووت ی ئافره تان له ماف و نه رکیان له کۆمه لگا به هاوکاری وه زا ره تی دادو مامۆستایانی شه ره زای زانکۆ.

بروانه په رتوکی (چه ند وانیه ک له هۆشیا ری یاسایی) مهلبه نجه ی هیوا بۆ فیز کردن و راهینان، چاپخانه ی تازه له هه ولتیر سالی ٢٠٠٠.

^(٢) بروانه مرکز المرأة في الحياة الاسلامية: د. يوسف القرضاوي. لاپه ره ١٠٧.

^(٣) بروانه واقعية الاسلام بين العزوبة والطلاق د. عبدالستار لاپه ره ٤٠.

^(٤) بروانه مشکلات اسرية معاصرة حسين شحاتة لاپه ره ٦٥.

^(٥) بروانه شكزی خێزان. لاپه ره ١٨٤.

باسی سییهم

چاره‌سه‌رکردنی کیشهو گرفته‌کاتی نافرته‌تان له روانگه‌ی شه‌ریعه‌تی نیسلامی

پاش ئه‌وه‌ی له به‌شی دووهم باسی هۆکاره‌کانی گیرۆوگرفت و کیشه‌کاتی نافرته‌تان کرد بۆمان ده‌رکه‌وت هۆکاره‌کان زۆرن هه‌ندیکیان ده‌گره‌یه‌وه سه‌ر خودی نافرته‌ت وه هه‌ندیکیان ده‌گره‌یه‌وه سه‌ر خه‌زان و کۆمه‌لگا به‌گشت چین و توێژه‌کانه‌وه

واته هۆکاره‌کان ته‌نها لایه‌نیك نیه له‌به‌ر ئه‌وه چاره‌سه‌ره‌کشی ته‌نها به لایه‌نیك ناکریت بۆ ئهم مه‌به‌سته ئهم باسه ده‌که‌ین به چه‌ند ته‌وه‌ریه‌ک

- ١- ته‌وه‌ری یه‌که‌م ئه‌رکی خودی نافرته .
- ٢- ته‌وه‌ری دووهم ئه‌رکی خه‌زان و کۆمه‌لگا.
- ٣- ته‌وه‌ری سییهم ئه‌رکی وه‌زاره‌ته‌کان.

ته‌وه‌ری یه‌که‌م

ئه‌رکی نافرته بۆ چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌کان له خودی خۆی ده‌ست پێده‌کات

وه‌ک خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ﴾^(١) وه هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموویت ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ۖ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا﴾^(٢) وه هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموویت ﴿فَمَنْ آتَىٰ هُدَايَ فَلَا يَصِلْهُ وَلَا يَنْفَقْ﴾^(٣)

له‌م فه‌رموودانه بۆمان ده‌رده‌که‌وت چاره‌سه‌ری هه‌موو کیشه‌کان به‌گشتی به‌جی‌به‌جی کردنی فه‌رمانه‌کانی و رێنماییه‌کانی خودا و پێغه‌مبه‌ر صلی الله علیه وسلم به‌ته‌واوی دروست له‌هه‌موو کاروباری ژیا‌ماندا به‌ کردارو گو‌فتار ده‌بن.

ناکاته‌ ئه‌گه‌ر باوه‌ری به‌هێزی خوا بوو باوه‌ری به‌دواروژ بوو. خۆی دوورده‌خات له هه‌موو کاروباریکی خراب و ناشیرین داب و نه‌ریتی رۆژئاوا کاری تێ ناکات- لاسایی نافرته‌تانی خراب ناکاته‌وه، هه‌ول ئه‌دات شوو بکات به‌ گه‌نجی موس‌لمان و خاوه‌ن دین و ئه‌خلاق- له فه‌رمانی دایک و باوک ده‌رنه‌چیت ئینجا گه‌ر وای کرد ئه‌وه ژیا‌نی خۆش ده‌بیت وه تووشی کیشهو گرفت ناییت وه ئه‌گه‌ر تووشی بوو خوای گه‌وره پشتیوانی ده‌بیت به‌ ناسانی لێ ده‌رباز ده‌بیت چونکه ئه‌مه پێمانی خوای گه‌وره‌یه ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا﴾^(٤).

ته‌وه‌ری دووهم

ئه‌رکی خه‌زان و کۆمه‌لگا

ئه‌رکی خه‌زانه په‌روه‌رده‌ی مناله‌کان له‌سه‌ر رێبازو به‌رنامه‌ی خودا و پێغه‌مبه‌ر بکات. ئهم ئهم کچه‌انه ئه‌مانه‌تن له ئه‌ستۆیان هه‌ر له مناله‌یه‌وه به‌رێکی په‌روه‌رده بکرن فی‌ری خویندن و زانستی بکرن رێگایان لێ نه‌گرن له خویندن و په‌روه‌رده کردن وه ئاگاداری بن براده‌ران و دۆستیان خه‌لکی باش بن ئینجا که با‌غ بوون به‌شوویان بده‌ن به‌ گه‌نجی موس‌لمان و خاوه‌ن ره‌وشت وه به‌زۆر به‌شوویان نه‌ده‌ن وه ئه‌گه‌ر که‌سی خاوه‌ن دین و خوره‌وشت به‌رز هات بۆ خواستیان وه ئه‌وان ئاره‌زوی شووکردیان هه‌بوو نه‌بن به‌ به‌ربه‌ست گه‌ر نا تاوانبار ده‌بن وه جیاوازی نه‌که‌ن له‌نیوان کچ و کو‌ر چ بۆ کو‌ر ده‌که‌ن ئه‌وه‌هاش بۆ کچه‌ان، وه له‌سه‌ر مامۆستیایان به‌ گشتی په‌روه‌رده‌ی چاکیان بکه‌ن مامۆستیایانی نافرته‌ت به‌تایبه‌تی شه‌رع زانه‌کان ده‌وریان هه‌بیت له‌ مزگه‌وته‌کان نامۆزگاری کچه‌ان بکه‌ن وه‌ک چۆن مامۆستیایانی نایینی نامۆزگاری پیاوان ده‌که‌ن. وه له‌گه‌ل کچه‌کان و نافرته‌تان دابنیشن چاره‌سه‌ری کیشه‌کان بکه‌ن. نوسه‌ران و رۆشنبه‌ران درێقی نه‌که‌ن له‌ نوسینه‌کان و قسه‌کانیان و بۆ نامۆزگاری کردنی کچ و نافرته‌تان وه باسی کیشه‌کان و چاره‌سه‌ریان بۆ بکه‌ن. هه‌رکه‌س به‌جی‌به‌جی ئه‌وه شوینه‌ی کاری تیا ده‌کات جا چ فه‌رمانگه‌ بێت یا رۆژنامه و گۆ‌فاره‌و ته‌له‌فزیۆن و شتی تر.

ته‌وه‌ری سییهم

ئه‌رکی حکومه‌ت و وه‌زاره‌ته‌کان بۆ چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌کانی خه‌زان

یه‌کێک له هه‌ره ئه‌رکه گه‌رنگه‌کانی حکومه‌تی کوردستان ئه‌وه‌یه‌ پابه‌ندبوونه‌تی به‌ رێنماییه‌کانی نیسلا‌م و قورئان چونکه زۆرینه‌ی خه‌لکی کوردستان موس‌لمانه ئه‌مه مانای ئه‌وه ناگه‌یه‌نی ئاینه‌کانی تر فه‌رامۆش بکات چونکه نیسلا‌م داوا له حکومه‌ت ده‌کات هه‌ج تاکێک فه‌رامۆش نه‌کات.

له‌به‌ر ئه‌وه پێوه‌سته هه‌مو ئه‌وه یا سایانه‌ی ده‌رده‌کات بگۆنجی له‌گه‌ل ده‌ستووری نی‌سلا‌م، حکومه‌ت ئه‌بیت با‌یه‌خی زۆر بدات به‌ په‌روه‌رده‌و خوره‌و شت و دروست کردنی مۆ‌رفی ژیر خاوه‌ن زه‌میره‌و ئه‌خلاق پێش ئه‌وه‌ی با‌یه‌خ بدات به‌ ده‌رکردنی یاسا‌کان و بریاو سزاکان. ته‌نها یاسا‌کان کۆمه‌لگا دروست ناکات.^(٥)

(١) سوره‌تی (رعد) نایه‌تی ١١.

(٢) سوره‌تی (الشمس) نایه‌تی ٩-١٠.

(٣) سوره‌تی (طه) نایه‌تی ١٢٢.

(٤) سوره‌تی (طلاق) نایه‌تی ٢.

(٥) بروانه‌ لقا‌ات و محاولات حول قضایا‌ الاسلام والعصر. د.یوسف القرصاری، لاپه‌ره ٢٠٩.

حکومت پښتو په ریښه له وزارت نه کان هره په کیهان به پښتو په سپوږمې خوی گرنګې بدات به درو ست کردنی مرؤفې چاک و چالاک و خزمهت گوزاری ههول بدات کیشه کان بنبر بکات.^(١)

لیږه به کورنی ټرکی چهند وزارت ټیک دنوسم بؤ چاره سهر کردنی کیشه و گرنه کانی نافرته:

١- وزارتې په وروږده و خویندنی بالا: ههر له باخچه سوا. سهره تایی. ناوهندی. دوانا وندی ټرکی له سهر شانی وزارت به بایه خ بدریت به قوتایان به تاییه تی کچان چونکه هم کچیه ده بیته دایک دواروژ- ټه گهر دایک باش بوو خیزان باش ده بیته وک شاعر ده بیته دایک قوتایان نه گهر به ته و او ای ناماده بکریت ټه وه گله یکی به هیږو چالاک ناماده ده کین له ههر قونایک له م قونایک کانی خویندن مامو ستای په سپوږمې رهو شت دهر وون ناس و کوملناس چاک وانه بلینه وه و ا بکن قوتایی ل هاتو دهر بیته بتوانیت خوی دور بجات له هه موو شتی خراب تا کیشه بؤ خوی و خیزانی په یدانه کات. لیږه دا روو له وزارتې په وروږده ده کهم که په شعی مامو ستا به گشت قونایک کانی هه زور گرنګ و بایه خ داره په شعی پیغه مبرانه وک پیغه مبرمان صلی الله علیه وسلم فرموویه تی (انما بعثت معلماً)^(٢) له بهر ټه وه ټه بیته زور بهوردی هه لسه نکاندنی بؤ بکریت.

٢- وزارتې داد:

یاسا کانی باری که سی له بهر ټه وه ی له عیراق و کوردستان یاسان سهر چاوه ی سهره کی شهر یه تی نیسلام و ه بؤ ټه وه ی یاسا نه بیته هوی په یدانه کردنی گپرو گرفت و کیشه بؤ نافرته تان و ا باشه وزارتې داد بهم خالانه هه ستی:

١- هه ماهه نگی هه بیته له نیوان وزارتې داد و ټه وقاف و کاروباری نایی و خویندنی بالا له کوردستان بؤ چاره سهر کردنی کیشه کانی خیزان ب- به هه ماهه نگی وزارتې دادو ټه وقاف و خویندنی بالا خولیک بکریته وه بؤ په سپوږمې شهر یه و یاسا ټه وانه ی ناره وویان هه په ریگه یان ی بدریت بؤ ماره کردنی کچ و کوران (ژن و پیاو) به پښتو ریتمایه کانی یاسا ج- هه ماهه نگی هه بیته له نیوان دادگان کانی باری که سی و دادگای پیچا و ونه وه له کوردستان له گهل لیږنه ی فه توی زانایان له کوردستان بؤ چاره سهر کردنی زوریک له کیشه کانی ته لاق.

٣- وزارتې ټه وقاف:

ههر چنده ټرکی وزارت له بایه خ دان به په وروږده و ناموژگاری کردنی خه لک له هه موو توپزه کانه وه پیاو ژن- به لام چهند خالیک باس ده کهم: ١- لیږنه ی فه توی ههر وک هه په زیاتر بایه خ ی بدریت ههول بدریت ټه ندامانی لیږنه له ناو مامو ستایان هه لیږاردن له وانه ی په سپوږمې له شهر یه / یاسا / دهر وون ناس / کوملناس / ته ندروستی. وه له خه لکایک شار هزا له بواری شهر یه ت- وه ناسرابن به مام ناوهندی ب- و ا باشه لیږنه ی کی فرعی هه بیته له فتوی نافرته تان و ه په سپوږمې نافرته له شهر یه و یاسا کوملناس و دهر ووناس بهم کاره هه لسن چونکه ټه وون زیاتر ده تونن کیشه کانی نافرته چاره سهر بکن له پیاو ه کان.^(٣) ٤- ټرکی وزارتې رو شنبیری:

ټرکی وزارتې رو شنبیری ټه وه ی وک له ناو ه که ی دپاره رهو شن بیری بلا و بکاته وه بؤ گشت چین و توپزه کانی کوملگا به تاییه تی چینی نافرته و رهو شن بیری هه ی بگونجی له گهل داب و نه ریته ره سنی کورده واری به هیچ شپوه یه ک دزایه تی له گهل ده فه کانی نایی پیروزی نیسلام نه کات.

کو تایی

دهر ټه نجامه کان:

١- نافرته له نیسلام وک ههر ناده میزادیک وک پیاو وایه مافی هه یه و ټرکی له سهره له هه ندیک شت تاییه ته ندی هه یه له گهل پیاو به هوی سرو شتی ټه لاشی. ٢- نیسلام داوا له نافرته ناکات به زور کار بکات و ه کار کردنی نافرته له دهر وه ی ماله وه به مهرجه شهر یه کان دروسته. ٣- نیسلام قدهغه ی کردوه نافرته به زور به شوو بدریت و ه قدهغه بکریت به پښتو هوی په سندن شوو بکات به که سیکی لیته اتوو خاوه ن دین و ټه خلاق بیت. ٤- داهاتی نافرته و نه ختیبه هی نافرته کهس بوی نیه لپی بسپتی مه گهر به رزه مهنندی ټه و نه بیته. ٥- فره زنی نیسلام ریگای یی داوه له هه ندیک بارودوخ بهو مهرجانه ی شهر ع دای ناوه ټه ویش بؤ به رزه و هندی نافرته ته.

(١) هه مان سهر چاوه.

(٢) له ربویه ت هاتوو (بعنی معلماً میثراً) صحیح مسلم.

(٣) بروانه قضایا المرأة المعاصرة / د. سعاد ابراهیم لایه ره ٢٣٣.

٦- ته‌لاق به‌ده‌سه‌ست پیاوه وه رینگه پێدراوه بهو مه‌رجانه‌ی شه‌رع دای ناوه وه به‌پێی رێنمايه‌کان به‌لام به‌داخه‌وه زۆر که‌س جی‌به‌جی ناکات وه هه‌ندیک حالت ته‌لاق به‌ده‌سه‌ست نافرته به‌پێی شه‌رع رینگای داوه.

٧- ئه‌وانه‌ی به‌رگری له‌مافی نافرته ده‌که‌ن که‌من بۆ به‌رژه‌وه‌ندی نافرته هه‌ول بده‌ن زۆربه‌یان لاسایی و لاته‌ روژئاوايه‌یه‌کان ده‌که‌ن وه هه‌ندیکیان ته‌نها مه‌به‌ستیان ئه‌وه‌یه ده‌ژی نیسه‌لام قسه‌ بکه‌ن له‌ژێر په‌رده‌ی مافی نافرته.

٨- هۆکاره‌کانی خرابی ژبانی نافرته ده‌گه‌رێته‌وه بۆ چه‌ند هۆکارێک داب و نه‌رتی کۆمه‌لگا که نیسه‌لام پێی رازی نیه پاش ماوه‌ی چه‌رخه‌ نه‌فامی و نه‌زانیه، که‌سه‌نێکی تونده‌وه به‌هه‌له‌ له‌ ئاین و ده‌قه‌کانی نیسه‌لام گه‌یسه‌تون- ده‌زگا راگه‌یاندنه‌کان و ئه‌وه مه‌له‌به‌ندو دامه‌زراوانه‌ی که به‌ناو بۆ مافی نافرته هه‌ول ئه‌ده‌ن، هه‌ندیک ماده‌و به‌رگه‌ له‌ یاسا‌کان که به‌ناو پاراستنی مافی نافرته ده‌رچوونه به‌لام بونه‌ته هۆکار بۆ کیشوو گه‌رفت بۆ نافرته‌تان.

٢- پێشیاره‌کان:

١- چاره‌ سه‌ری هه‌موو کێشه‌کان به‌ گه‌شتی وه کێشه‌ی نافرته به‌تایبه‌تی به‌ جی‌به‌جی کردنی فه‌رمانه‌کانی و رێنمايه‌یه‌کانی خودا و پێغه‌مبه‌ر صلی الله علیه وسلم به‌ته‌واوی دروست له‌هه‌موو کاروباری ژیا‌ماندا به‌ کردارو گو‌فتار ده‌بن.

٢- زۆر گرینگه‌ یاسانا‌سان و کاربه‌ده‌ستانی هه‌رێم سوود له‌ پرۆژه‌ی مالیزیا وه‌ر بگه‌رن که‌له باسه‌که‌مان نوو سیوه بۆ چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌کانی خه‌زان و نافرته به‌تایبه‌تی.

٣- بۆه‌اندانی گه‌نجان بۆ ئه‌نجامدانی پرۆسه‌ی هاوسه‌رگیری یارمه‌تی دارایی بکێن له‌لایه‌ن حکومه‌ت و رێکخه‌راوی خه‌رخوازان وه دابین کردنی خانوو وه هه‌موو پێدا‌و‌سته‌یه‌کانی خه‌زان.

٤- کردنه‌وه‌ی چه‌ندین مه‌له‌به‌ندی چاکسازی و هۆشیا‌ری خه‌زان له‌زۆربه‌ی شارو شارۆچه‌که‌کان که چه‌ندین شه‌ره‌زاو پسه‌پۆری تیا بیت بۆ چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌کانی خه‌زان- بۆ ئه‌وه‌ی کیشه‌که‌یان به‌رله‌وه‌ی پێشکه‌ش بکه‌ن به‌ دادگا- ئه‌وان چاره‌سه‌ری بۆ بدۆزنه‌وه.

سه‌رچاوه‌کان

١. أحكام المرأة في الفقه الاسلامي: د.أحمد الحجي الكوردي ط الثانية ١٩٩٣م دار العلوم الانسانية.
٢. اصول الفقه في نسيجه الجديد: د.مصطفى ابراهيم الزلي جزء الاول شركة خنساء للطباعة بغداد.
٣. نافرته و خه‌زان له‌سايه‌ی شه‌ریعه‌تدا: م.علی باير (چاپی سێهه‌م) ٢٠٠٣ز چاپخانه‌ی رو‌شنبه‌ری له‌ هه‌ولێر.
٤. الانكحة المنهي عنها في الشريعة الاسلامية: تحسين بيرقدار (ط١) ٢٠٠٧ مكتبة ابن حجر دمشق.
٥. تفسیری راما‌ن له‌مانا‌و مه‌به‌ستی قورئان: احمد كامه‌ محمود (چاپی سێهه‌م) ٢٠١٢ز به‌رێوه‌به‌راهه‌تی گه‌شتی كتیبه‌خانه.
٦. تفسیری ئاسان بۆ تینگه‌یشتن له‌ قورئان: به‌هان محمدا‌مین (چاپی سێهه‌م).
٧. التطورات روح الشريعة الاسلامية: أ.محمود الشرقاوي (ط٢) ١٩٦٠م المكتبة العصرية بيروت.
٨. پوخته‌ی یاسا‌کان و فه‌قی نافرته‌تان: د.ابوبکر صديق چ چواره‌م ٢٠١٨ز نوسنگه‌ی تفسیر هه‌ولێر.
٩. حقوق المرأة في الاسلام: عبدالقادر شبیه احمد (ط١) ٢٠١٠م الرياض.
١٠. حياة المرأة المسلمة في اطار الحدود الشرعية: د.يوسف القرضاوي (ط١) ٢٠١١م دار الكتب والوثائق القومية بمصر.
١١. خطابنا الاسلامي في عصر العولمة: د.يوسف القرضاوي (ط١) ٢٠٠٤ (ط٢) ٢٠٠٨م دار الشروق.
١٢. ربه‌ری خه‌زانی موسلمان: فرمان عزيز نجار چ په‌که‌م ٢٠١٢ز بازا‌ری زانست بۆ كتیبه‌.
١٣. سبل السلام: محمد ابن اسماعيل الصنعاني دار الفكر بيروت.
١٤. سنن ابن ماجه: محمد بن يزيد القزويني سنة الطبع ٢٠١٠م دار الفجر للتراث.
١٥. سنن ابي داود: سليمان بن الأشعث السجستاني. سنة الطبع ٢٠١٠م دار الفجر القاهرة.
١٦. سنن الترمذي: امام محمد بن عيسى الترمذي سنة الطبع ٢٠١١م دار الفجر للتراث لقاهرة.
١٧. شرح قانون الاحوال الشخصية: د.محمد عبيد الكيسي (ط١) ١٩٨٠م وزارة تعليم العالي والبحث العلمي.
١٨. شكوى خه‌زان: نوسینی ده‌سته‌یه‌که‌ له‌ مامۆستا‌یان. زانکۆی سه‌لا‌حه‌دین چاپی په‌که‌م ٢٠٢٠م چاپخانه‌ی هه‌فالی هونه‌ری.
١٩. صحيح البخاري محمد بن اسماعيل البخاري.
٢٠. صحيح المسلم الامام مسلم ابن الحجاج القشيري.
٢١. صور من حياة المرأة في الغرب. مازن مطبقاتي، ط٢٠٠٧، م١.
٢٢. العلاقات الزوجية في الاسلام والمسيحية واليهودية: فوزي شعبان ط الاولى ٢٠٠٦م دار الكتاب العربي.
٢٣. فتاوى المرأة المسلمة: د.يوسف القرضاوي (ط١) ١٩٩٦م دار الفرقان.

٢٤. فقه الاسرة بمحوت في الفقه المقارن: حسن موسى الصفار ط ١ الاولى ٢٠١٨ م مركز عين الدراسات.
٢٥. فقه الاسرة وقضايا المرأة: د.يوسف القرضاوي ط(١) ٢٠١٧ دار الشامية.
٢٦. قضايا المرأة المسلمة: د.محمد نجات محمد (ط١) ٢٠٠٨ م دار طيبة.
٢٧. قضايا المرأة المعاصرة: د.سعاد ابراهيم صالح (ط١) ٢٠٠٨ م مكتبة مدبولي.
٢٨. قضايا معاصرة في الفقه المرأة المسلمة: د.ندى محمد نعيم (ط١) ٢٠١٢ م مؤسسة الرسالة دار العامرة سورية.
٢٩. لقاءات حول قضايا الاسلام والعصر: د.يوسف القرضاوي ط الاولى ٢٠٠١ م مؤسسة الرسالة ناشرون.
٣٠. مجموعة دراسات جامعية: أ.د. جمال محمد فقي رسول جزء الثالث (ط١) ٢٠٢٠ م جامعة كوية.
٣١. المرأة المسلمة في ميزان العصر الحديث: ماهر احمد الصوفي وزارة الاعلام رقم ٤٦٨٦١ (٢٠٠٠ م) مكتبة رضوان بحلب.
٣٢. المرأة بين شريعة الاسلام والحضارة الغربية: وحيد الدين خان (ط١) ١٩٩٤ دار الوفاء.
٣٣. المرأة في الفكر الاسلامي: د.جمال محمد باطلان سنة الطبع ٢٠١٢ م دار المونة بيروت.
٣٤. مستجدات فقهية في قضايا الزواج والطلاق: أسامة عمر سليمان الاشقر (ط٢) ٢٠٠٥ م دار النفائس للنشر والتوزيع.
٣٥. مشكلات اسرية معاصرة: د.حسين حسن شحاتة (ط١) ٢٠١٨ م دار البرهون الدولية للنشر والتوزيع.
٣٦. مشكلات اسرية وعلاجها على ضوء الشريعة والقانون: د.أحمد الحجوي الكوردي (ط١) ١٩٩٨ دار ابن كثير دمشق بيروت.
٣٧. معاناة المرأة في الغرب: اعداد موقع المنبر نشره موقع صيد الفوائد.
٣٨. العنوسة مخاطر وأسرار: بثينة العراقي (ط١) دار الرشيد الجزائر، ٢٠١٠ م.
٣٩. نظرات في هموم المرأة المسلمة: صالح احمد الشامي (ط١) ٢٠٠٤ م المكتب الاسلامي بيروت.
٤٠. ويسألونك عن المرأة: د.عبدالحافظ الكبيسي. ط الثانية ١٩٩٨ م دائرة الاعلام بغداد.